

Västra Nöbbelövs kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk
karaktäristik och bedömning

ANNA LINDQVIST – 2020-01-24

Västra Nöbbelövs kyrka

Skivarps församling och pastorat, Vemmenhögs, Ljunits, Herrestads och Färs kontrakt, Lunds stift

Västra Nöbbelöv socken, Västra Nöbbelöv 19:1, Skurups kommun, Skåne län

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Nöbbelövs by omnämns i skriftliga källor första gången 1420 som Nyböle. Byn har på äldre kartor formen av en radby med bebyggelsen belägen söder om kyrkan utmed landsvägen mot kusten. Socknen ingår naturgeografiskt i det område som tillhör Södra Skånes slättbygder. Kyrkan ligger i ett öppet svagt kuperat odlingslandskap, som framför allt präglas av 1800-talets jordbruksreformer och storgodsdrift.

Kyrkan är belägen i en fyrvägskorsning och en runsten, daterad till 1000–1050 finns uppställd söder om kyrkan. Dess ursprungliga läge är okänt. År 1745 var stenen kluven i två delar och användes som ledstolpar vid prästgården. Direkt öster om kyrkogårdsmuren ligger den f d prästgården. Över porten finns en kalkstenstavla med texten; *Dena Prostegård afbran helt och hållet d: 11. April 1816, uppbyggdes samma och följande År af Joh:Fr: Hünemöder.*

Järnvägen mellan Ystad och Skivarp, som öppnade för trafik 1901, drogs norr om kyrkan och en station anlades i nordväst. Banan var främst avsedd för transporter av sockerbeter till Skivarps sockerbruk och lades ned redan 1919. Söder om kyrkoanläggningen utmed vägen mot kusten ligger Nöbbelövs f d skola med lärarbostad. Skolbyggnaden, som uppfördes 1939 i tegel, används idag av Västra Nöbbelövs Byalag.

Flygbild över Västra Nöbbelövs kyrkoanläggningen, tagen från sydost. Till höger ligger den f d prästgården, uppförd 1816. Foto: Pär-Martin Hedberg, 2014.

Kyrkobyggnaden

Västra Nöbbelövs har en komplicerad byggnadshistoria. Kyrkan uppfördes av natursten sannolikt under 1100-talets mitt med rektangulärt långhus, smalare kor med absid. En ekbjälke i absidens takkonstruktion har daterats genom dendrokronologi, dvs årsringsdatering, till tiden efter 1105. Den kan eventuellt ingått i en tidigare träkyrka. Koret försågs ursprungligen med ett tunnvalv, i vilket samt i absidens valv det inmurades ett stort antal lerkrukor. Lerkrukornas öppning mot valven var troligen avsedda att förstärka akustiken i koret. Samma konstruktion återfinns även i bland annat Bjäresjö kyrka. Kyrkan försågs i mitten av 1100-talet med en dopfont. På den södra sidan finns den ursprungliga sydportalen bevarad med en romansk sandstensomfattning med kolonner med kapitäl, vilken anses huggen av Carl Stenmästare. Han har signerat portalen i Östra Herrestads kyrka och gett namn till den skola eller riktning som låtit hugga sten till en rad kyrkobyggnader, dopfontar och gravhällar. Han lär också ha huggit de närbesläktade portalerna i Hedeskoga och Sjörups kyrkor. Carl Stenmästare och hans verkstads verksamhet är förlagd till tiden omkring och närmast efter 1100-talets mitt.

Kort efter att kyrkan färdigställts lär ett brett torn i väster ha uppförts. Under första delen av 1300-talet ska långhuset ha utvidgades mot väster. Det är oklart om tornet revs ner helt och hållet eller om tornets bottenvåning ingår i det nuvarande långhusets västra del. Enligt en murverksdokumentation som utfördes i samband med omputsning av fasaderna 1979 ska ett igenmurat halvmåneformat fönster upptäckts. Sannolikt försågs kyrkorummet i samband med utvidgningen med kryssvalv och kalkmålningar, utförda av den sk Snårestadsgruppen, vars målningar daterats till tiden 1325–1350. Samtidigt målades korets befintliga tunnvalv och absiden. Ett nytt västtorn uppfördes något senare under 1300-talet. Delar av takstolen över långhus och kor har genom dendrokronologi daterats till tiden omkring 1480, men det är oklart i vilken byggnadsetapp de tillkommit. Ett vapenhus tillkom sannolikt på 1400-talet framför sydportalen, vilket dock revs på 1840-talet.

I samband med befolkningsökningen i socknen i början av 1800-talet fanns planer på att riva kyrkan och uppföra en ny kyrka alternativt att utvidga den befintliga kyrkan. Slutligen beslutades om en tillbyggnad av en nykyrka på norra sidan. På en uppmättningsritning av kyrkan, daterad och signerad B Rosengren, Ystad 1833, finns antecknat av kyrkoherde Joh. Hünemöder; *Folkmängden 600-, utom barn under 10 år 150* –. Åren 1833–1834 uppfördes en korsarm på norra sidan efter ritningar utförda av arkitekt C G Blom. Carl Gustaf Blom Carlsson (1799–1868) var arkitekt vid Överintendentsämbetet. Han har ritat åtskilliga kyrkor, men även ett flertal offentliga byggnader runt om i landet.

I samband med att vapenhuset från 1400-talet revs på 1840-talet upptogs sannolikt en huvudentré på tornets västfasad. På 1860-talet förstörades kyrkans fönsteröppningar och försågs med spetsbågiga gjutjärnsfönster. Tornet höjdes och försågs med en pyramidformig spira samt ett utvändigt trapphus på norra sidan. Tidigare fanns en utvändig trappa till tornets övre våningar på västra sidan. På ritningen, daterad 1861, har likhet med originalet intygats av arkitekt Albert Törnqvist (1819–1898), som sannolikt också är upphovsman till ritningen. Kyrkobyggnaden fick en för tiden typisk stilblandning i nyklassicism och begynnande nygotik. Interiört försågs kyrkan med en ny predikstol och altaruppsats med en altartavla, målad 1864 av konstnären Gustaf Henrik Brusewitz, Göteborg. Brusewitz (1812–1899) var

utbildad vid Konstakademien och även som teckningslärare. Han har även målat altartavlan i Råda kyrka i Värmland.

I slutet av 1800-talet utfördes en interiör renovering, då valven försågs med tidstypiska bladslingor och väggarna fick en kvaderimitation. Den slutna bänkinredningen ersattes med en öppen bänkinredning i nygotik och golvet belades med svarta och vita cementplattor.

År 1940 ersattes långhusets och korets blytak med enkupigt rött tegel.

Under åren 1951–1952 utfördes en omfattande ombyggnad, efter ritningar av domkyrkoarkitekt Eiler Graebe, då kyrkorummet bl. a försågs med ny bänkinredning, predikstolen flyttades från långhusets sydöstra hörn till det nordöstra. Ett nytt altare murades upp och en ny altarring tillkom. De medeltida kalkmålningar upptäcktes, vilka togs fram och restaurerades av konservator Osvald Oswald, Malmö tillsammans med konstnären Axel Kulle. Dörren på absidens östra sida murades igen och det ursprungliga absidfönstret togs fram. Nykyrkan byggdes om totalt för att inrymma bland annat ny orgelläktare, sakristia, wc och förråd. Gjutjärnsfönsterna från 1861 avlägsnades och de spetsbågiga fönsteröppningarna murades om till rundbågiga. Nya rundbågiga fönster av ek med antikglas i blyspröjs tillkom.

Därefter har i stort sett endast vård- och underhållsåtgärder utförts.

Exteriör

Västra Nöbbelövs kyrka är orienterad i öst-västlig riktning med rektangulärt långhus, smalare kor med absid, torn i väster med ett utbyggt trapptorn i norr samt en större korsarm eller nykyrka i norr.

Kyrkan är i huvudsak uppförd av natursten. Fasaderna är spritputsade med slätputsade fönsteromfattningar och tornet har en profilerad taklist. Sockeln är något utskjutande och

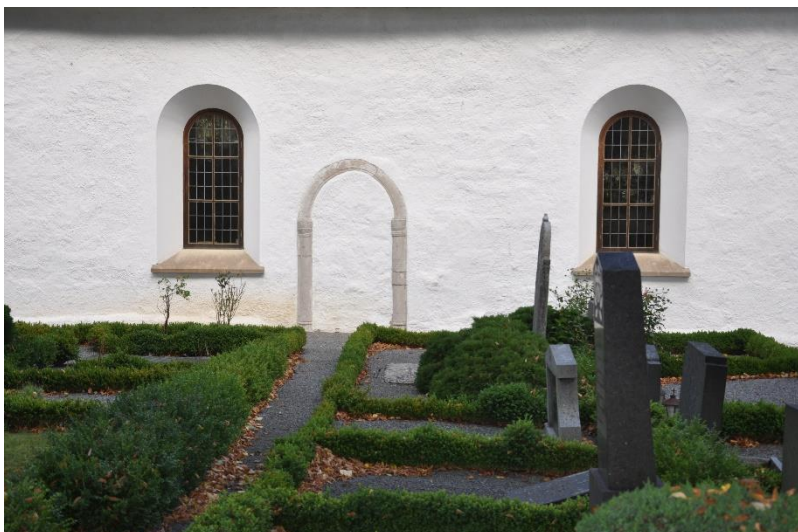

spritputsad. Nykyrkans norra gavel är dekorativt utformad med bland annat två kraftiga hörnpilastrar. På nykyrkans västra vägg är två gravhällar placerade.

Långhus, kor och nykyrkan täcks av sadeltak belagda med enkupigt tegel, absidens tak täcks av blyplåt, som sannolikt kan härröra från en omläggning 1817. Tornspiran och trappornets takfall är belagd med skivtäckt plåt. De rundbågiga fönsteröppningarna är försedda med en sidohängd fönsterbåge av ek med antikglas i blyspröjs, som tillkom vid renoveringen 1951–1952. Solbänkarna är av kalksten. Tornet är försett med dubbla spetsbågiga ljudluckor, klädda med liggande brunmålad panel vilka sannolikt är original från 1861.

Kyrkans huvudingång är via tornet i väster genom en spetsbågig pardörr av ek, från 1951–1952. På nykyrkans norra sida finns ytterligare en ekport, som tillkom vid samma tillfälle. Över porten sitter en kalkstenstavla med bland annat följande inskription; *Upbyggd år 1834 och 35 Pastor J.F. Hünemöder*. Däröver, inom ett rundbågigt slätputsat parti finns även ett äldre runt fönster, med brunmålade bruna spröjsar. Till porten leder en trappa av kalksten med fem steg. På trappornets norra sida finns uppgången till tornets övre våningar. Ingången består av ett enkelt dörrblad klädd med brunmålad panel på förvandring. Dörren härstammar troligen från nybyggnationen 1861. På den södra sidan finns den ursprungliga sydportalen bevarad med en romansk sandstensomfattning med kolonner med kapital, som möjligen kan vara huggen av Carl Stenmästare.

Interiör

Kyrkans huvudentré är via tornet i väster och tornets bottenvåning utgör vapenhus. Kyrkorummet består av långhus och kor med absid. I den norra korsarmen ryms sakristia och orgelläktare.

Vapenhusets golv består av kvadratiska röda och grå kalkstensplattor, vilka tillkom 1951–1952. Väggarna och takets kryssvalv är vitputsade. I väster finns ett litet vindfång med en pardörr i samma utförande som ytterporten, dock målad i en grön kulör. Till kyrkorummet i öster finns en motsvarande dörr. Fönsteröppningen i söder har kopplade fönster från 1951–1952. Mot södra väggen finns även en gravhäll placerad.

Långhusets golv består av ljus grå, hyvlade kalkstensplattor från 1951–1952. Bänkkvarteren har ett smalt brädgolv. Väggarna är putsade och vitmålade. Långhuset har kryssvalv med treklöverformade ribbor i två travéer med kalkmålningar från 1300-talets första hälft. De är tillskrivna Snårestadsgruppen, som fått sitt namn efter de 1347 daterade målningarna i Snårestads kyrka. Kalkmålningarna i Västra Nöbbelövs kyrka tillhör senare delen av Snårestadsgruppens produktion och kännetecknas av relativt långt driven stilisering. I den östra travén finns framställningar av bland annat Yttersta domen. Fönsteröppningarna har kopplade fönster från 1951–1952. Den norra väggen är genombruten med två spetsbågiga öppningar, varav den västra inrymmer orgelläktaren avgränsad mot kyrkorummet med en enkel, genombruten läktarbarriär.

Korets golv ligger ett trappsteg högre än långhuset och med samma typ av kalkstensplattor. Korets golvyta är förstorad mot väster i förhållande till den bevarade höga rundbågiga

triumfbågen. Fönster i likhet med långhuset. Koret täcks av ett tunnvalv av sten med 24 inmurade lerkrukor vars runda mynningar öppnar sig mot koret. Tunnvalvet är försett med kalkmålningar, vilka är målade med diagonala ornamentsbårder för att likna ett kryssvalv. Målningarna framställer bland annat Kristi himmelsfärd. *Absiden* avskiljs från koret genom tribunbågen och har samma ytskikt som koret och täcks av ett hjälmvalv med fyra inmurade lerkrukor och kalkmålningar föreställande Kristus i majestät omgiven av evangelistsymboler och apostlar. I så väl den södra som norra väggen finns mindre nischer. Deras ursprungliga funktion är oklar, men de kan eventuellt fungerat som relikgömmor eller sakramentsskåp.

Nykyrkan eller korsarmen ombyggdes 1951–1952. Den södra delen av den östra delen är en fortsättning av kyrkorummet med samma ytskikt med undantag av det plana taket som består av furupanel. I den norra väggen finns en dörr till sakristian. *Sakristans* golv är belagt med lite mindre kalkstensplattor än långhuset, för övrigt likt långhusets ytskikt och taket samma som i korsarmens södra del. I norr finns ett uppmurat altare. I utrymmena väster om sakristian finns farstu, f d toalett och förråd samt uppgång till orgelläktaren. Då taket sänktes i korsarmen 1951–1952 bevarades det ursprungliga tunnvalvet från 1833–1834 med dekorativa bemålningar från 1800-talets slut däröver. Där förvaras också ett av gjutjärnsfönsterna från 1860-talet. *Långhusvinden* nås härifrån. Öppningen mellan långhus och kor är ursprunglig, delvis romansk och i takstolen ingår medeltida delar. Över absiden finns delvis en medeltida takstolskonstruktion där tidigmedeltida virke ingår.

Tornets övre våningar nås från trappornet som tillkom 1861 på tornets norra sida. Golvet i tornets första våning består av ovansidan av bottenvåningens kryssvalv. Väggarna består av grovt tuktad natursten. Barbro Sundnér har i sin undersökning av Skånes medeltida kyrkor konstaterat att det kan finnas romanskt murverk kvar i tornet. I det södra hörnet i den västra muren finns en nisch som kan vara resterna efter en äldre trappa. En trästege leder upp till klockvåningen.

Inredning och inventarier

Altaret är murat i kalksten i samband med renoveringen 1951–1952. På altaret står ett krucifix av trä från 1950-talet.

Altarringen är rund med balusterdockor målade i gröna toner och tillkom 1951–1952.

Den romanska *dopfunten* är placerad i långhusets sydöstra hörn och är enligt Barbro Sundnérs

noteringar tillverkad av höörsandsten, medan foten är av kalksten. Cuppan är dekorerad med en arkadfris med grunda bågfält och en godronnerad undersida och är sannolikt tillverkad under 1100-talet och har tillskrivits den sk Blentarpsgruppen.

Predikstolen härstammar från renoveringen på 1860-talet och har en vitmålad sexkantig korg med förgyllningar. Den sitter sedan renoveringen 1951-1952 mot den norra väggen.

Bänkinredningen tillkom 1951–1952, då de ersatte de öppna bänkarna från slutet av 1800-talet. Den är sluten i två kvarter i långhuset och två kvarter i korsarmens södra del och ansluter mot ytterväggarna. Luckornas speglar är målade i en grå marmorering.

Orgeln är tillverkad år 1953 av A Mårtenssons orgelfabrik i Lund.

Kyrkan har två *klockor*. Storklockan är från 1578 och enligt inskription på klockan stöpt av Peder Svensen och Iens Hendrecksen. Lillklockan är omgjuten 1808 av L Olöfsson, Malmö.

Kyrkan har *nummertavlor* i med förgyllda ramar i nygotik.

I vapenhuset står kyrkans äldre *altarbord* från renoveringen på 1860-talet med bibehållna äldre färglager. Den tillhörande *altartavlan*, signerad G Brusewitz 1864, är placerad på nykyrkans norra vägg.

I vapenhuset finns även fyra äldre dekorerade kvadratiske golvtegel av okänt ursprung samt en offerstock i ek från 1600-talet.

Kyrkogård

På kartor från 1800-talets början har kyrkogården en omgärdning kring alla fyra sidor och prästgården gränsar mot muren i sydost. Kyrkogården utvidgades år 1858 åt norr och väster. År 1994 anlades en minneslund på kyrkogårdens östra del på mark som tidigare tillhört prästgårdens trädgård. Gråstensmuren har framför allt i söder och öster en dekorativ

utformning med vitputsade partier och avtäckning med tegelpannor. Kyrkogården har fyra ingångar, varav den västra och södra ingången är försedd med gjutjärnsgrindar i nygotik. Den äldre kyrkogården har en trädkrans av äldre parklindar. Gångarna är rakt dragna och de äldre gravkvarteren, som går i nord-sydlig riktning, har buxbomsomgärdning och singel som ytbeläggning. Gravvårdar med titeln lantbrukare dominerar, vilket visar på att socken ingår i ett utpräglat jordbruksområde.

Byggnader på kyrkogården

På kyrkogårdens norra sidan finns ett bårhus. Det ombyggdes från ekonomibyggnad till bårhus 1942, efter ritningar utförda av K H Nordén, Skurup. Fasaderna är vitputsade och på den norra och östra sidan ligger den i linje med kyrkogårdsmuren. På södra gaveln finns en dubbeldörr med diagonalställd brunmålade panel.

Regionmuseet Kristianstad upprättade 2016 en vård – och underhållsplan för Västra Nöbbelövs kyrkogård, i vilken finns en noggrann beskrivning och historik över kyrkogården.

Kulturhistorisk karaktärisering för Västra Nöbbelövs kyrkoanläggning

Kyrkan, gravkapellet och kyrkogården med sin murade och putsade mur bildar tillsammans med den intilliggande prästgården och runstenen en tydligt avläsbar historisk miljö, som speglar en lång kontinuitet. Fyra vägar strålar samman nära kyrkoanläggningen och betonar kyrkans centrala plats. Kyrkogården har bevarat en klassisk 1800-talsplanering med stenmur med gjutjärnsgrindar, trädkrans, grusade raka gångar och buxbomsomgärdade gravplatser.

Västra Nöbbelövs medeltida kyrka har trots sentida förändringar påtagligt behållit sin småskaliga romanska karaktär. Stora delar av kyrkans murverk i långhuset med sin bevarade

romanska portal, sannolikt huggen av en namngiven mästare, Carl Stenmästare, samt kor och absid är från den första byggnadsperioden på 1100-talet och utgör en viktig kunskapskälla om medeltida byggnadsteknik. Tornet har en oklar byggnadshistoria, men de nedre delarna härrör från medeltiden. Över absidens valv finns tidigmedeltida träkonstruktioner bevarade, vilket utgör ett mycket intressant och värdefullt forskningsmaterial.

Absidens takbeläggning med blyplåt kan härröra från 1800-talets början. Den tillbyggda och väl tilltagna korsarmen representerar en företeelse som förr varit vanlig för att utökad antalet bänkplatser i samband med socknarnas befolkningsökning.

Interiören har genom valven och de framtagna kalkmålningarna en välbevarad medeltida karaktär som förstärks av kyrkorummets kryssvalv, bevarade triumf- och tribunbåge och det sannolikt ursprungliga absidfönstret. Kalkmålningarna härstammar från 1300-talet och tillskrivs Snårestadsgruppen och har stora konsthistoriska och regionala värden och det kan även finnas fler överkalkade målningar. Korets bevarade tunnvalv, bemålat som ett kryssvalv, är liksom de inmurade lerkrukorna ovanliga inslag. Från kyrkans första byggnadsperiod hör också den romanska dopfunten som är tillskriven den s.k. Blentarpsgruppen. Intressanta byggnadsdetaljer är de två nischerna i absiden samt det tillvaratagna dekorerade kvadratiske golvteget.

Värt att notera är även det vällagda kalkstengolvet, äldre gravhällar och kyrkans äldre altarbord.

Västra Nöbbelövs kyrkas exteriör från söder. Foto: Erik Lundberg, 1942. Samt interiör mot öster, okänd fotograf och årtal. Bilderna är hämtade från Riksantikvarieämbetets bilddatabas Kulturmiljöbild.

Att tänka på vid förvaltningen av kyrkoanläggningen

- Kyrkans exteriör har, trots senare ombyggnader, i stort bibehållit sin medeltida form med långhus, smalare kor med absid. Det medeltida murverket och övriga medeltida byggnadsdetaljer, som t ex absidens takkonstruktion som innehåller ett flertal medeltida delar av ek och sydportalens sandstensomfattning m. m. utgör värdefulla historiska dokument.
- Kalkmålningarna från 1300-talet är intressanta då de tillskrivs den regionala Snårestadsgruppen och det kan finnas ytterligare kalkmålningar under nuvarande puts- och färglager.

- Korets tunnvalv och den ovanliga bemålningen och de inmurade lerkrukorna i kor och absid är ovanliga i svenska kyrkor.
- Över korsarmens sänkta tak finns målningar i original från 1800-talets renovering. Äldre bevarade gjutjärnsfönster och 1800-talsinredning är viktiga att bevara, liksom absidens äldre blytak.
- Det är viktigt att värna om kyrkogårdens tidstypiska utformning. Den äldre kyrkogården har bevarat sin karaktär med en klassisk 1800-talsplanering med muromgärdning, grindar, trädkrans och rakt dragna grusade gångvägar. I *Vård- och underhållsplan för Västra Nöbbelövs kyrkogård* har Regionmuseet Kristianstad pekat ut gravplatser- och vårdar som är kulturhistoriskt värdefulla.

Skydd m.m.

Kyrkan och kyrkogården är skyddade som kyrkligt kulturminne enligt 4 kap. Kulturmiljölagen.

Kyrkan och kyrkogården ligger inom fornlämningsområde *Västra Nöbbelövs gamla bytomt*, Västra Nöbbelöv 71:1 och runstenen på Västra Nöbbelöv 2:1 och är skyddade enligt 2 kap. Kulturmiljölagen

Kyrkomiljön ingår i ett område *Västra Nöbbelöv-Marsvinsholm-Bergsjöholm* som är utvärderat som Särskilt värdefulla kulturmiljöer i Kulturmiljöprogram för Skåne, framtaget av Länsstyrelsen.

Källor och litteratur

Andersson, Hans, Anglert, Mats, *By, huvudgård och kyrka*. Studier i Ystadsområdets medeltid. 1989.

Dahlberg, M (red.) *Skåne – landskapets kyrkor*. Sockenkyrkorna, kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet 2015.

Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA), Riksantikvarieämbetet.

Dahlberg, M. Franzén, K. (red) *Sockenkyrkorna*. Kulturarv och bebyggelsehistoria. Riksantikvarieämbetet 2008.

Isberg, Henning A. (red), *Ljunits och Herrestads skolor under 100 år*. Ljunits och Herrestads hembygdsförening, 1943.

Länsstyrelsen Skåne. Samhällsplanering & kulturmiljö. Kulturmiljöprogram. Särskilt värdefulla kulturmiljöer i Skåne.

Skånska kyrkor. Skånes Hembygdsförbunds Årsbok 1997.

Sundnér, Barbro. Forskningsdatabas för *Medeltida kyrkor i Skåne*. Svensk Nationell Datatjänst. (opubl)

Underhållsplan för Västra Nöbbelövs kyrka, Niras, Malmö 2010-12-27.

Vård- och underhållsplan för Västra Nöbbelövs kyrkogård, Regionmuseet Kristianstad, Rapport 2016:30.

Lantmäteriet - Historiska kartor

Riksantikvarieämbetet – Fornsök, Kulturmiljöbild, Riksintressen för kulturmiljövården.

Övriga uppgifter

Inventeringsdatum: 2018-09-13

Fältinventering, foto och rapportsammanställning: Anna Lindqvist, byggnadsantikvarie

Kulturhistorisk karakteristik och rekommendationer: Anna Lindqvist, efter samråd med byggnadsantikvarie Kerstin Börjesson, Regionmuseet Kristianstad och Skivarps församling.

Färdigställd: Remissrapport 2018-10-03, reviderad och färdigställd 2020-01-24.

Sammanfattning till BeBR

Stomme: Murverk - natursten

Fasadmaterial: Puts – kalkputs, Puts-Spritputs

Fasadkulör: Vit

Takform: Sadeltak, Torntak

Taktäckningsmaterial: Tegel, blyplåt, skivtäckt plåt

Antal våningar: 1

Byggnadsdel: Kor med absid – öster, Korsarm – norr, Torn - väster